

Sőtér István

Aurelien Sauvageot emlékei*

Aurelien Sauvageot, az École des Langues Vivantes Orientales nyugalmazott tanára, a kiváló nyelvész, a finnugor nyelvek nemzetközileg elismert tudósa, életének egy fontos szakaszát töltötte Budapesten, 1923-tól 1931-ig. Az újabbkori Magyarország talán legsúlyosabb esztendeinek volt tehát tanúja. A párizsi École Normale Supérieure magyar megfelelőjében, az Eötvös Kollégiumban volt a francia nyelv és irodalom tanára és előadott az egyetemen is. Nevét máig emlékezetessé tette úttörő vállalkozása, a hatalmas francia—magyar és magyar—francia szótár (1932, 1937), valamint a *Découverte de la Hongrie* című könyve. Megtanult magyarul, miután már birta a török, finn, lapp, svéd, orosz, angol és német nyelveket. Magyarországi tartózkodását megelevenítő emlékei, izgalmas évei képet adnak hazánkról, és azzal a ritka lehetőséggel kínálnak, hogy ezt az immár történelmivé vált korszakot, melynek nem egy maradványa él ma is tovább, egy külföldi szemével szemlélhessük. Beavatott külföldi szemével, aki nemcsak a magyar nyelvet ismeri, hanem a magyar irodalmat és a magyar embereket is, a szegényparasztoktól a középosztályon, az értelmiségen át, az arisztokratákig.

Ritka egy ilyen megfigyelő, mint Aurelien Sauvageot, és könyve ezért mindenképpen érdekes dokumentum lenne — ha nem volna sokkalta több dokumentumnál. Egy zárt, és a külvilág számára csaknem teljesen ismeretlen kultúra felfedezése, megismerése, egy, a maga korától elmaradott, nagyrészt feudális társadalom áttekintése, csak drámai erőfeszítés árán lehetséges — és a Sauvageot írása valójában a megismerés drámájáról szól. Könyvének kezdetén gyermekkori emléket eleveníti föl. Apja Konstantinápolyban működött, ő maga is ott született, így került sor 1900-ban fiatal édesanyjának utazására, Párizsba mindkét gyermekével. A budapesti Keleti Pályaudvaron másik vagonba kellett átszállniok, és a fiatalasszony két gyermekével és poggyászaival csaknem tehetetlenül keresett segítséget a peronon. Franciául beszélő, magyar házaspár vette karjába a gyerekeket és vitte át őket egy másik vagonba, és a fiatalasszony élete során sűrűn emlegette ezeknek az ismeretlen magyaroknak kedvességét, meleg segítőkészségét. Az emlékezések írója sem felejtette el a magyar férfi karját, amely őt emelte. Mintha ennek a karnak az emléke átsugároznék az egész könyvön, Sauvageot érintkezését Magyarországgal mintegy megszabta ez a pályaudvari emlék.

A megismeréshez szükség is volt egy ilyen jelképes emlékre, mert Sauvageot aligha tudott volna elképzelni idegenebb környezetet, mint azt, amelybe csöppent. Az első világháború utáni ellenforradalmi Magyarország környezete volt ez, és Sauvageot csak igen nehezen tudott ebbe a társadalomba beilleszkedni. Pedig a beilleszkedésre szüksége volt, hogy ezen a kietlen terepen átküzdje magát, megismerhesse a másikat, az igazi Magyarországot. Sauvageot demokrata volt, és szocialista; a forradalmi demokratizmus nála örökség: dédapja 1793 harcaiban vesztette el fél lábát, nagypapja részt vett 1848 forradalmában és 1871 Kommünjében. Háta mögött ezzel a hagyománnyal, a demokratizmusnak

* Alkalmam volt kéziratban olvasni A. Sauvageot emlékezéseit, melyek franciául — és bizonyára magyarul is — megjelennek. Ennek az olvasásnak nyomán született ez az írás.

ilyen évszázados nemeslevelével, viszolygást kellett éreznie a húszas évek Magyarországn. Szekfü Gyula, a nagy történetíró, a magyar társadalomnak azt a korszakát „neobarokknak” nevezi. A 17—18. század feudális formáságai élnek tovább groteszkül és idejük-múltan. Fennmaradtak pl. a barokk címek és megszólítások, melyek francia fordításban ma komikusnak hatnak. Nyomor, elmaradottság, a nagybirtok kizsákmányoló hatalma: minderről pontos elemzést, hű képet adnak Aurélien Sauvageot visszaemlékezései. Különös érzékenységgel fogja fel a kétségbeesésnek, a reménytelenségnek azt a lelkiállapotát, mely úrrá lett az országon a trianoni békével elvesztett területei miatt. Elvadult, megalázt, reakciós kormányzat alatt nyögő Magyarország ez, melyet gyűlölet vesz körül, s melyet a szomszéd országok propagandája teljes elszigeteltségbe szorít. Sauvageot emlékezéseinek fejezetei mindezt híven és pontosan bemutatják: a magyar történetírásnak van mit tanulnia Sauvageot emlékezéseiből. A francia olvasó pedig a szerzővel együtt fedezhet fel egy számára ismeretlen világot.

A húszas években Magyarországnak sivárságát Sauvageot hitelesen és íróilag is plasztikusan eleveníti meg. Az a fiatal tanár, aki 1923-ban érkezik Magyarországra a győztes és virágzó Franciaországból, életkedvét veszíti, ha csak nem fűti a megismerés, a megértés szenvedélyes vágya, és az a bizonytalan sejtélem, mely az intuícióval megáldottakat az érték és a nagyság valamilyen közzellétére figyelmezteti.

Ismétlem: Sauvageot könyvének igazi érdekessége egy drámai folyamat, a megismerés drámájáé, mely kiterőkön, fölismert tévedéseken át megy végbe. Ami a legkülönösebb: a szerzőt a magyar nyelv sajátosságainak megismerése vezeti el az ország kultúrájának, társadalmának, sőt történelmének megértéséhez. Nyelvészként lát ellentmondást a magyar nyelv természete, és az országra nehezedő, reakciós, politikai rendszer között. Felismerve ennek a nyelvnek rejtett különösségeit, az európai nyelvektől elütő sajátosságait, kifejező erejét, és különállásában is érvényesülő befogadóképességét: megérti a kultúrát, mely ezt a nyelvet kifejlesztette. Nyugat-Európa eszmevilágával, a felvilágosodás céljaival és gondolatkörével a magyar társadalom a 18. század derekán ismerkedik meg, annak a kis írócsoporthoz jut el, melynek tagjai Bécsben, Mária Terézia nemesi testőrségében szolgálnak. Ennek a testőrségnek Fischer von Erlach építette palotájában időzve Sauvageot átéli azt a mélyreható változást, mely a nyugati kultúrával való első érintkezések következménye volt. Megható jelenete a könyvnek, amikor a palota magas mennyezete alatt a szerző beleéli magát a magyar irodalom megújítójának, Bessenyei Györgynek és költőtársainak gondolkozásmódjába. A magyar kultúra nem maradhatott volna fenn a nyugati kultúra vívmányainak áthasonítása nélkül.

A könyv tehát a megismerés drámája, egy makacs, szüntelen kutatásé, melynek célja felfedezni azt, ami sajátosan magyar ennek a népnek jellemében és művelődésében. Valóságos dilemma ez, mely Közép- és Kelet-Európa valamennyi népének művelődésével szemben felmerült. Ezeknek a népeknek egyszerre kellett lépést tartaniok a nyugati civilizációval, és tudatosítani magukban a nemzeti jelleget, a külfölditől eltérőt, vagyis azt a színt és hangot, melyet csak ők birtokolnak. Az orosz irodalomnak éppúgy ügye volt ez, mint a lengyelnek vagy a magyarnak.

E dilemma felismerése egykönnyen félrevezethette a kutatót. A nemzeti sajátosság nem lehet azonos az egzotikummal, és tévútra vezet, ha ezt a sajátosságot az egzotikumban akarja megtalálni valaki. Sauvageot egy ideig hajlik rá, hogy a sajátosan magyar jelleget csak azokban az alkotásokban legyen hajlandó felismerni, melyeken nem érződik az, amit ő Párizs „parfume”-jének nevez. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy Nyugat-Európa irodalmi megtermékenyítő kölcsönhatásokban fejlődtek ki, s a német irodalom bizonyos korszakaiban éppúgy fel lehetett ismerni a francia hatást, mint pl. a francia romantikában a németet. Európa irodalmi rokonabbak egymással, hasonlatosabbak egymáshoz, mint azt a felületes szemlélő gondolná. A francia irodalomban éppúgy nem lehet egzotikumot keresni, mint az angolban, a németben és így tovább — és az orosz irodalom sem azért bír különálló jelleggel, mintha azt egzotikusnak lehetne minősíteni.

Közép- és Kelet-Európa irodalmi a népköltészet segítségével fejlesztették ki nemzeti

jelleget — így a magyar is. Petőfi vagy Arany, a 19. század két nagy költője a népköltészet formát és esztétikát emelte össznemzetivé. De a folklórnak ez a civilizálása, felemelése sem elegendő a nemzeti sajátosság megteremtésére. Ezt a sajátosságot a bemutatott életrajzok hű ábrázolása biztosíthatta. Dosztojevszkij nem a technikája, az ábrázolásmódja miatt érezzük annyira oroszoknak, hanem a bemutatott valóság miatt, mely különbözik más népek valóságától és történelmétől. A magyar életviszonyok éppúgy eltérnek a nyugati viszonyoktól, mint az orosz életviszonyok, s ha egy 20. századi nagy regényíró, mint pl. Móricz Zsigmond ábrázolja ezeket a viszonyokat, ábrázolása pusztán e tárgy természete következtében vált sajátosan magyarrá.

Sauvageot különös érzékenységgel és intuícióval ismerte fel korának azokat a magyar költőit és íróit, akik műveikben a magyar különösséget és sajátosságot érzékeltetni tudták, anélkül, hogy ettől egzotikussá váltak volna. Ady Endre, a nagy költő, és Móricz Zsigmond ismerteti meg Sauvageot-val azt a magyar különösséget, melyet ő előbb már a nyelv természetében, mintegy a nyelv lelkében felismert.

Mi legyen azonban az olyan irodalommal, mely magába hasonítja a nyugati civilizációt, vagyis olyan formát használ, amelyet a nyugati irodalmak? Utánzás-e az ilyesmi? Nyugati példák másolása? A 20. századi francia irodalom is sokat tanult az orosz, majd az amerikai regénytől, anélkül, hogy emiatt nemzeti jellegét elvesztette volna. Sauvageot néha túl szigorú az olyan magyar írókkal szemben, akiknek stíluseszménye megegyezik pl. a francia irodaloméval. A kor egyik legszínesebb költő és prózaíró egyéniségére, Kosztolányi Dezsőre gondolok, akit Sauvageot személyesen ismert, s akiről oly szemléletes portrét rajzolt. Kosztolányi nyitott volt a világirodalom hatásaira, és ezt éppannyira nemzeti sajátásnak kell éreznünk, mintha *csak* a folklór számára lett volna nyitott. A valóság azonban, melyet bemutatott regényeiben, igazi és hiteles magyar valóság volt, és ebben a valóságban van művészetének magyar jellege, különössége. Az a fajta kisvárosiasság, mely regényeiben megjelenik, különbözik Európa többi tájának kisvárosiasságától. Egyébként magyar, és közép-kelet-európai jellegzetesség az is, hogy ezeknek az irodalmaknak alkotásai — *hasonlíthatnak* a nyugati irodalmak alkotásaihoz. Sauvageot erőfeszítéseinek végső gyümölcse az, hogy nem az egzotikumot keresi többé, hanem megtalálja a magyar kultúra valódi sajátosságait, különlegességét. Azt is, amiben ez a kultúra különbözik Európa többi kultúrájától, és azt is, amiben megegyezik velük.

Külföldi létére Sauvageot részese lesz annak a válogatott körnek, mely az akkori Magyarország szellemi elitjét foglalja magába: Kodály Zoltántól a nagy nyelvészig, Gombocz Zoltánig. Gondolkodásmódja, ízlése, ítélete megegyezik az elitével. Ez az elit tartja fenn a magyar tudomány és művészet színvonalát egy olyan társadalmi rendszerben, mely ha nem is ellenséges, de mélységesen közömbös a művészet és a tudomány iránt.

Sauvageot kitűnő portrékat nyújt: finom megfigyelő és elemző, és az a magyar nemzedék, mely még kortársa lehetett az általa bemutatott tudósoknak, íróknak, művészeknek, igazolhatja megfigyeléseinek helyességét. Nemcsak a magyar szereplőkről nyújt találó arcképet, hanem a Magyarországon működött olyan franciákról is, mint pl. Jean Carrère vagyis François Gachot. E sorok írója, akinek Jean Carrère az Eötvös Kollégiumban a tanára volt, meghatottan ismer egyikére azoknak, akik a francia irodalomba bevezették és gondolkodását, ízlését alakították. A magyar portrék közül ki kell emelnünk Gyergyai Albertét, aki egész életét a francia irodalom magyarországi megismertetésének szentelte esszéivel és fordításaival. Sauvageot könyve ily módon a két világháború közötti Magyarország szellemi életének majdnem teljes arcképcsarnoka, intim, közvetlen ábrázolások egymásutánjában.

A könyv végén, az egész műnek talán legszebb fejezetében, a „halászbástyai meditáció”-ban a szerző nemcsak egy városi panorámát tekint át, hanem egy történelmet, egy nemzeti sorsot is. Ma már az a korszak is történelem, amelyet Sauvageot bemutat, hisz több mint fél évszázad telt el tapasztalatai óta. Fölismerései mégis máig érvényesek, mert nemcsak az akkoriban kibontakozott nemzedékre vonatkoznak, hanem az újonnan fellépőre is, hisz Sauvageot már akkor felismeri az újonnan jelentkező nemzedék legjelentősebb költőjét,

Illyés Gyulát, akinek életműve a mi napjainkban zárult le. Sauvageot könyve nemcsak dokumentum, vagy adatok és tények lelőhelye, hanem egy fogékony szellem ábrázolása egy korszakról, melyet a mai legidősebb nemzedékek átéltek már és amelyben a maguk ifjúságára ismerhetnek. Földidőző és fölfedező mű Sauvageot emlékirata, Magyarországról szóló egykori könyvének párdarabja, mert bemutat bennünket olyannak, amilyenek magunkat nem láthatjuk — hiszen e könyv szerzője kívülről is lát bennünket. Ennyire megérteni egy nehezen megközelíthető világot csak szeretettel lehetséges. Mégpedig az olyan kritikus és kemény szeretettel, amilyen Sauvageot-é. Figyelme elsősorban tudományszakára, a finnugor nyelvek és irodalmak diszciplinájára irányul, és ennek a tárgynak szeretete viszi el a mélyebb megértéshez, a nyelv mögött rejtőző lélek, sors és történelem megértéséhez. Ezen a szinten, a tudás és megértés szintjén, elmélyül a szeretet is, és részrehajlástól mentesen, előítéletek nélkül megszerzi a legnagyobb elégtételt, amit a tudomány, a kutatás nyújthat. A magyar olvasó számára azért jelent sokat Sauvageot könyve, mert hasonlóan a tükörhöz, mely elé váratlanul, mit sem sejtően kerülünk, meglep azzal, amit pedig tulajdon képünként ismerni vélünk.

(1986. IV. 12.)

